

Nr 69.

Ankom till riksdagens kansli den 10 maj 1928 kl. 4 e. m.

Utlåtande i anledning av väckt motion angående försäljning av Hvitfeldtska stipendieinrättningen tillhörande fastigheter.

(2:a avd.)

I en inom riksdagens andra kammare väckt, till jordbruksutskottet hänvisad motion, nr 204, av herr *Osberg* har hemställts, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t snarast låta utreda ett av motionären framfört förslag om försäljning av kungliga och Hvitfeldtska stipendieinrättningens egendomar Åby och Sundsby i Bohuslän jämte underlydande torp (dock med undantag från försäljning corps de logis jämte lämpligt parkområde å båda egendomarna) enligt de grunder, som motionären i motiveringen anför, och att Kungl. Maj:t, därest utredningen giver till resultat, att försäljningen bliver till fördel för stiftelsen, därefter omedelbart låter genom stiftelsens kuratorer försälja egendomarna.

Beträffande de skäl, som åberopats till stöd för motionen, får utskottet hänvisa till densamma.

Utskottet har av kuratorerna över kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningen inhämtat yttrande över förevarande motion.

Kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningen är grundad på ett av fru Margareta Hvitfeldt den 22 januari 1664 upprättat testamente, enligt vilket hon donerat till Kungl. Maj:ts akademi eller gymnasium i Göteborg och den studerande ungdomen av Bohus län, som vid nämnda gymnasium erhåller undervisning, sina två huvudgårdar Sundsby i Valla socken och Tjörns härad samt Åby i Tossene socken och Sotenäs härad jämte där- under lydande avelsgårdar, hemman, lägenheter och fisklägen, utgörande enligt av fru Hvitfeldt år 1673 upprättad jordebok tillsammans 141 $\frac{1}{2}$ oförmedlat mantal. Avkastningen skulle användas till fritt underhåll av trettio eller möjligen flera studerande vid gymnasiet, vilka själva hade ringa medel och kunde anses lämpade för god uppfostran. I övrigt innehåller testamentet, bland annat, förordnanden om underhåll av Hvitfeldtska gravkoret i Valla kyrka och eventuellt nämnda kyrka, om utdelning av understöd till fattiga vid huvudgårdarna samt om sättet för förvaltningen av donationsgodset. Enligt testamentet skulle godset blive »under Hans Kungl. Maj:ts Nädigste Protection» och icke få användas till annat bruk än det, om vilket i testamentet förordnats, samt icke »selges, forbyt- tis, henwendes eller i nogen anden maade perturberis». I slutet av testa- mentet inskräper fru Hvitfeldt ytterligare sin vilja genom att uttala:

*Historik
m. m.*

»Der som någon efter min död ville låta sig finna, vare sig slägt eller frände, arfvingar, odelsmän eller hvem andra det vara kan, som detta mitt utgivne gåfvobrev eller någon af dess införde poster, som jag till Guds namns ära och hans Christeliga menighets uppbyggelse och förfrömmelse haver troligen ment, ville förkränka och tillintetgöra, honom skall Gud röra med sin vredes hand här timmeligen och sedan hafva sig sin välförtjänte lön efter Guds rättfärdiga vredes dom evinnerlig att förvänta.» Efter framställningar av fru Hvittfeldt konfirmerades och bekräftades testamentet så väl av den under konung Karl XI:es minderårighet tillförordnade regeringen som ock av konung Karl XI, sedan han såsom myndig övertagit regeringen.

Huvudgårdarna hava, allt sedan stiftelsen började sin verksamhet, varit utarrenderade mot viss årlig avgift. De under huvudgårdarna lydande hemmanen, vilkas innehavare ursprungligen hade skyldighet att utgöra dagsverken vid huvudgårdarna eller, vad de mest avlägsna hemmanen beträffade, betala ersättning därför i penningar till arrendatorerna, voro upplåtna till åbor på viss tid eller livstid. Så småningom utvecklades emellertid denna besittningsrätt till en stadgad, ärftlig och jämväl avytterlig livstidsbesittning. Arbetsskyldigheten avlöstes och ersattes med förpliktelse för åborna att i stället erlagga till stipendieinrättningen viss avgäld i spannmål att lösas efter tioårigt medelmarkegångspris. Avgäldens belopp bestämdes av Kungl. Maj:t och var efter viss tid underkastad reglering. Vid åboombyten å hemmanen erlades särskild städjeavgift, beräknad i spannmål att lösas efter tioårigt medelmarkegångspris. Med ärftlig livstidsbesittningsrätt funnos upplåtna jämväl vissa torp och andra jordlägenheter, för vilka betalades årlig ränta i spannmål, till beloppet bestämd av stipendieinrättningens kuratorer. Härförutom betalades för hemmanen och vissa jordlägenheter frälseränta med belopp, som finnas angivna i fru Hvittfeldts förenämnda jordebok.

Inom de å vissa hemmans utmarker belägna fisklägena funnos dels så kallade »strandsittaretomter», vartill räknades såväl bostads- som magasin- samt sjöbodtomter, dels särskilt skattlagda jordlägenheter, vanligen kallade »intäkter», och dels andra för särskilda ändamål upplåtna områden. Samtliga nu nämnda lägenheter gingo under den gemensamma benämningen »skärgårdslägenheter». Besittningsrätten till bostads-, magasin- och sjöbodtomterna hade ursprungligen icke stadigvarande karaktär, men blev sedermera betryggad på det sätt, att besittningsrätten åtföljde äganderätten till å tomtens uppförd byggnad, så länge tomtinnehavaren erlade den för tomtens bestämda årliga avgälden. Övriga skärgårdslägenheter voro upplåtna på livstid eller viss tid. För bostads- och magasin- tomterna voro innehavarna därav ursprungligen skyldiga att utgöra skjutsfärder till städerna för huvudgårdarnas räkning, vilken skyldighet emellertid avlöstes genom att lägenhetsinnehavarna tillförbundos att i stället betala viss årlig avgäld i penningar till stipendieinrättningen. Denna avgäld bestämdes till beloppet av Kungl. Maj:t och var efter viss tid underkastad reglering. Dessutom erlades för nyssnämnda lägenheter jämväl ränta med belopp enligt fru Hvittfeldts jordebok. För sjöbodtomterna, vilka länge betraktades såsom annex till vederbörande innehavares bostadstomt, betalades ursprungligen ingen avgäld, men äro numera innehavarna därav skyldiga att erlagga avgäld, som till beloppet bestämmes av Kungl. Maj:t. Innehavarna av de så kallade intäkterna betalade årlig avgäld i penningar med av inrättningens kuratorer bestämt belopp. För de för särskilda ändamål upplåtna områdena erlades avgäld i penningar med

av kuratorerna bestämda belopp, dock voro vissa för allmännyttiga ändamål upplåtna områden avgiftsfria.

I tidernas lopp och särskilt under de senaste årtiondena har denna stiftelse undergått stora förändringar. Redan ganska tidigt yppade sig hos innehavarna av fastigheterna missnöje med formerna för besittningen och framträdde en strävan att förvärva äganderätt till fastigheterna. Framställningar i sådant syfte gjordes upprepade gånger under 1800- och 1900-talen och vunno slutligen en lösning, då Kungl. Maj:t i nådigt brev den 2 december 1904 medgav, att utan hinder av bestämmelserna i Margareta Hvitfeldts testamente och de särskilda angående inrättningen meddelade stadganden, inrättningen tillhörande fastigheter med undantag av säterierna Sundsby och Åby samt vissa andra utarrenderade egendomar finge försälas, dock under förutsättning att försäljningen, varom Kungl. Maj:t ville framdeles besluta, lände inrättningen till fördel och icke kränkte någons enskilda rätt. På hemställan av kuratorerna medgavs i nådigt brev den 6 juni 1906, att inrättningen tillhöriga skärgårdslägenheter finge försälas på i nämnda brev närmare angivna villkor. Ifråga om de under livstidsbesittning upplåtna hemmanen och lägenheterna förordnades i nådigt brev den 14 februari 1908, att åtgärder skulle vidtagas för försäljning av inrättningen tillhörande fastigheter, som innehades med ärftlig besittningsrätt, dock med undantag av de under säterierna Sundsby och Åby lydande torp, som innehades med dylik rätt. Sedan kuratorerna gjort framställning om rätt att försälja jämväl vissa stipendieinrättningen tillhörande, under arrende på viss tid upplåtna egendomar ävensom en skogspark, medgavs i nådigt brev den 15 februari 1918 den föreslagna försäljningen med visst undantag under förutsättning, att försäljningen, varom Kungl. Maj:t ville framdeles besluta efter av kuratorerna gjorda förnyade ansökningar beträffande en var av fastigheterna, lände stipendieinrättningen till fördel och icke kränkte någons enskilda rätt.

I enlighet med de sålunda lämnade försäljningsmedgivandena har stipendieinrättningen hittills försålt 616 under ärftlig livstidsbesittning upplåtna hemmansdelar om tillsammans $129\frac{1}{12}$ mantal, 52 likaledes med ärftlig besittningsrätt upplåtna lägenheter, 3 under arrenderätt upplåtna hemman om tillsammans $2\frac{1}{12}$ mantal, 1,851 bostads-, magasins- och sjöbodtomter, 150 så kallade intäkter och områden, upplåtna för särskilda ändamål, eller tillhoppa 2,672 fastigheter, för vilka köpeskillingarna utgjort sammanlagt 1,442,613 kronor. Utom säterierna Sundsby och Åby finnas nu kvar skogsparken Orrevik med tillhörande skogvaktareboställe, sex under livstidsbesittning upplåtna hemmansdelar om tillsammans $19\frac{2}{24}$ mantal, fyra under livstidsbesittning upplåtna torplägenheter, tre inom kronoskattehemman belägna jordlägenheter, därav två äro till läge och gränser okända, samt omkring 1,200 skärgårdslägenheter, av vilka dock största delen utgöras av oupplåtna, för framtida bebyggelse avsedda tomter å fisklägen.

Säteriet Sundsby består av 1 mantal Sundsby nr 1, 1 mantal Åker nr 1, $\frac{1}{2}$ mantal Djuphult nr 1 och $\frac{1}{2}$ mantal Tunnevik nr 1 eller tillsammans 3 mantal. Egendomen är enligt kontrakt den 26 mars 1918 upplåten på arrende för tiden till den 14 mars 1938 till J. Hutchinson-Kay mot en årlig arrendeavgift av 3,900 kronor och vissa villkor i övrigt. Totalarealen av egendomen utgör 703,1600 har, därav 103,8350 har tomter och åker, 17,5650 har äng och odlingsmark, 484,7390 har avrösningsjord och 97,0010 har impediment. Av arrendatorn brukas 2,6660 har tomter och trädgård, 79,5150 har åker,

10.4640 har äng, 445.5950 har avrösningsjord samt 97.0010 har impedimenter. Åt torpare äro upplåtna 21.6740 har åker, 7.1010 har äng och 39.1440 har impediment. Den del av utmarken, för vilken skogshushållningsplan fastställts, omfattar, förutom 13.65 har till park avsatt område, 449.81 har, därav 242.44 har skogsmark: produktiv mark 89.84 har och impedimenter 152.60 har samt 207.37 har hagmark: produktiv mark 73.37 har och impedimenter 134 har. Skogen står under skogsstatens vård och förvaltning. Enligt av Kungl. Maj:ts Befallningshavande i Göteborgs och Bohus län den 21 april 1927 meddelat utslag angående fördelning av återbetalningsskyldigheten för ett jämlikt nådigt brev den 10 juni 1921 beviljat lån från odlingslånefonden för avdikning av vattenskadade marker, tillhörande Sundsby med flera egendomar i Valla socken, utgör den på säteriet Sundsby belöpande delen av lånet 3,112 kronor 54 öre och den årliga återbetalningen, däri inbegripen ränta, för vart och ett av åren 1929—1953 206 kronor 92 öre och för år 1954 188 kronor 19 öre. Vid 1922 års allmänna fastighetstaxering åsattes egendomen i dess helhet ett taxeringsvärde av 147,200 kronor, därav jordbruksvärde 133,000 kronor samt för skogen och skogsmarken jordbruksvärde 4,900 kronor och skogsvärde 9,300 kronor. Å egendomen finnas nitton torp, vilkas innehavare äro skyldiga att utgöra tillsammans 945 dagsverken årligen. Av torpen äro tre upplåtna med ärftlig livstidsbesittningsrätt. Torparna njuta förmån av bränsle och torvtäkt samt mulbete. För innehavare av torp, som icke är med livstidsbesittning upplåtet, gäller i tillämpliga delar, vad i arrendekontraktet om egendomen stadgas angående arrendatorns optionsrätt till förnyat arrende. Dessutom finnes en lägenhet, som upplåtits utan avgäld såsom boställe åt en extra kronojägare, vilken av jägmästaren i Göteborgs revir enligt uppdrag av Kungl. Domänstyrelsen anställt såsom skogvaktare för skogen å Sundsby. Bostället står till följd härav under skogsstatens vård och förvaltning.

Säteriet Åby består av $2\frac{1}{2}$ mantal Åby nr 1 och $\frac{1}{2}$ mantal Toftestad nr 1 eller tillsammans 3 mantal. Egendomen upplåts enligt kontrakt den 25 oktober 1920 på arrende under tjugo år från och med den 14 mars 1921 till överstinnan Anna Kilman, mot en årlig arrendeavgift av 7,200 kronor och vissa villkor i övrigt. Enligt kuratorernas beslut den 21 maj 1927 har arrenderätten överlåtits å kaptenen Gustaf Kilman. Egendomens totalareal utgör 489.6110 har. Härav har arrendatorn under eget bruk 194.2770 har, därav 95.04 har tomter och åker, 12.4640 har äng och odlingsmark, 78.6970 har avrösningsjord samt 8.0760 har impedimenter. Av torpare brukas 39.2820 har tomter och åker, 7.2350 har äng och odlingsmark, 29.3990 har avrösningsjord och 1.8080 har impedimenter. Enligt fastställd skogshushållningsplan utgör egendomens utmark 217.61 har, därav skogsmark: produktiv mark 98.07 har och impedimenter 61.02 har samt hagmark: produktiv mark 31.97 har och impedimenter 26.55 har. Skogen står under skogsstatens vård och förvaltning. Vid 1922 års allmänna fastighetstaxering åsattes egendomen ett taxeringsvärde av 206,900 kronor, därav jordbruksvärde 150,000 kronor samt för skogen och skogsmarken 56,900 kronor. Å egendomen finnas aderton torp, vilkas innehavare äro skyldiga att utgöra tillsammans 1,765 dagsverken årligen, samt tre boningshus med tillhörande tomtområden, av vilka ett tillhör arrendatorn och användes till statarebostad. För de båda övriga boningshusen betalas ingen avgäld. Dessutom finnes en till skogvaktareboställe förut använd lägenhet, vilken jämte visst kontant årligt belopp innehaves såsom pensionsförmån för livstid av en hos stipendieinrättningen förut anställd skogvaktare. Enligt bestämmelserna i gällande

arrendekontrakt för egendomen skall förenämnda lägenhet, därest den före arrendetidens utgång frånträdes av nuvarande innehavaren, tilläggas den utarrenderade egendomen med skyldighet för blivande innehavare att årligen utgöra 52 mandsdagsverken. Torparna njuta förmån av bränsle och torvtäkt samt mulbete. Vad i arrendekontraktet stadgas om optionsrätt för arrendatorn till förnyat arrende, gäller i tillämpliga delar jämväl för torparna.

Från arrendet har undantagits ett område benämnt Sollidsbacken, vilket på grund av medgivande i kungl. brevet den 31 mars 1882 upplåtits såsom begravningsplats för förre arrendatorn av egendomen Axel Nycander och dennes familj, så länge sagda område på de i berörda kungl. brev närmare angivna villkor användes för ifrågavarande ändamål.

Enligt medgivande av kuratorerna bedrivs å visst område av egendomen brytning av gatsten av Granitaktiebolaget C. A. Kullgrens Enka mot en avgift av 20 öre för kvadratmeter gatsten och 10 öre för kvadratmeter smågatsten eller så kallad knott, dock minst 500 kronor för år räknat. Avgifterna hava bestämts i enlighet med av särskilt tillkallade sakkunniga verkställd utredning och avgivet förslag. Rätten till brytningen gäller för en tid av 10 år från och med den 1 oktober 1924 men kan när som helst uppsägas till upphörande ett år efter uppsägning.

I motionen har framhållits, att ehuru genom försäljning av åbohemmanen stiftelsens förmögenhet och samtidigt därmed även inkomsterna väsentligt ökats, ingen anledning föreläge, att icke stiftelsens styresmän borde bemöda sig om att utöka tillgångarna för det ändamål, stiftelsen avsåge att gagna. Enligt motionärens uppfattning hade stiftelsen icke råd att behålla de ifrågavarande egendomarna, vilka lämnade stiftelsen ringa eller ingen inkomst. Egendomarna borde därför försälas. Härvid borde torparna medgivas rätt att köpa sina innehavande torp och stamfastigheterna uppdelas i lämpliga bruksdelar. Från försäljningen borde undantagas corps de logis jämte parkområde å båda egendomarna att användas till rekreationshem under sommarmånaderna för studenter med svag ekonomi, vilka genom tillfällig sjukdom eller av annan orsak behövde förbättra sin hälsa. Härvid kunde parkområdena lämpligen tillmätas så, att viss del av desamma avgränsades till naturpark, där i synnerhet skärgårdsbefolkningen vid utflykter under sommaren kunde få en fristad samt bli i tillfälle att njuta av skogsluft och omväxling från de nakna klipporna. Sådana åtgärder skulle bli till stor välsignelse och skulle skänka förnöjelse och hälsa samt på ett synnerligen sympatiskt sätt sammanfalla med testatrix sista vilja. Om en klok försäljningspolitik komme i tillämpning, skulle med säkerhet försäljningssumman kunna uppböras till 500,000 kronor, därav 150,000 kronor enbart för torpen, och likväl göras de undantag motionären föreslagit. En sådan åtgärd skulle alltså lämna stiftelsen en ökad årsinkomst av omkring 25,000 kronor och till följd av försäljningen minskade förvaltningskostnader. Om kostnaderna för vilohemmen beräknades till 6,000—7,000 kronor för år skulle dock återstå en vinst på omkring 18,000 kronor för år.

*Motionens
innehåll.*

Kuratorerna.

Beträffande motionärens förslag ha kuratorerna anfört följande.

»Det är visserligen möjligt, att en försäljning av säterierna, om ock icke på det sätt, motionären tänkt sig, skulle kunna tillföra stipendieinrättningen högre avkastning, än den för närvarande har av det kapital, säterierna representera, men kuratorerna hålla dock före, att flera och tungt vägande skäl tala mot sådan försäljning.

Först och främst är att märka, att stiftarinnan, såsom förut nämnts, i testamentet uttalat uttryckligt förbud mot avyttring av donationsgodset. Denna hennes föreskrift får enligt kuratorernas förmenande icke lämnas fullständigt obeaktad. Kuratorerna tillåta sig härvid åberopa, vad justitiekanslersämbetet på sin tid yttrade i anledning av då föreliggande framställningar om försäljning av åbohemmanen och skärgårdslägenheterna. Justitiekanslersämbetet anförde därvid, bland annat, att ämbetet visserligen funne mycken vikt ligga däruppå att stiftelser, vilka av enskilda gjordes till befrämjande av allmännyttiga ändamål, i allmänhet bleve vidmakthållna i noga överensstämmelse med de föreskrifter, som av stiftarna blivit meddelade. Om emellertid på grund av ändrade förhållanden tillämpningen av en dylik föreskrift skulle i stället för att befördra i vissa hänseenden motverka det åsyftade ändamålet och det allmänna bästa, samt det följaktligen måste antagas, att stiftaren, om han kunnat till en mera avlägsen framtid utsträcka sitt förutseende, icke skulle förordnat om föreskriften i fråga eller i allt fall jämkat densamma, ansåge justitiekanslersämbetet det vara av ej mindre vikt, att ändring i stiftelseurkunden, i vad anginge den sålunda olämplig befunna föreskriften, bleve i tid vidtagen, *vilken ändring dock icke i något fall borde få gå längre, än vad de förhandenvarande omständigheterna oundgängligen påkallade.*

Rörande riktigheten av den utav justitiekanslersämbetet sålunda uttalade åsikten lära skiljaktiga meningar icke kunna råda.

Besittningsrätten till de fastigheter, för vilka, enligt vad ovan nämnts, försäljningsmedgivande lämnats, var av den beskaffenhet, att innehavarna saknade intresse att å fastigheterna nedlägga kapital till egendomarnas förbättrande och höjande av deras avkastningsförmåga. En allmän efterblivenhet var därför utmärkande för dessa egendomar till skada för utvecklingen inom ganska stora delar av länet. Besittningsrättens ärftlighet, som hade en fideikommissrätt liknande natur, föranledde ofta orättvisa i avseende å arvsfördelningen. För stipendieinrättningen förefunnos särskilt på grund av besittningsrättens avytterlighet föga utsikter att utan kränkande av enskild rätt kunna av fastigheterna erhålla en avkastning, som stod i rimligt förhållande till såväl den kapitaltillgång, fastigheterna representerade, som ock de med förvaltningen av fastigheterna oundgängligen förenade kostnaderna. Härav blev följden, att stipendieinrättningen icke kunde med bibehållande av samtliga egendomarna på ett med hänsyn till tidsförhållandena fullt tillfredsställande sätt nå det med donationen åsyftade ändamålet. På grund av nu anförda omständigheter blev det för främjandet av ej blott inrättningens syfte utan jämväl det allmänna bästa nödvändigt att med avvikelse från stiftelseurkundens föreskrifter förordna om försäljning av åbohemmanen och skärgårdslägenheterna.

På ett helt annat sätt ligger frågan om försäljningen av säterierna till. Efter genomförandet av fastighetsförsäljningen i huvudsak och genom en lycklig penningplacering har ej blott inrättningens kapital utan även avkastningen därav högst väsentligt ökats. Såsom exempel på sättet för

penningplaceringen få kuratorerna anföra, att kuratorerna under lågkonjunkturen inköpte, bland annat, dels nominellt 164,558 kronor 22 öre svenska statens 3 $\frac{1}{2}$ procents obligationer för 86,266 kronor 92 öre med en effektiv ränta av 6.68 procent, dels nominellt 466,400 kronor svenska statens 4 $\frac{1}{2}$ procents obligationer för 292,330 kronor 80 öre med en effektiv ränta av 6.87 procent och dels nominellt 146,520 kronor Konungariket Sveriges Stads-hypotekskassas 4 procents obligationer för 74,725 kronor 20 öre med en effektiv ränta av 7.84 procent. Enligt 1926 års räkenskaper utgjorde Hvitfeldtska fondens kapital 2,787,875 kronor 17 öre med en nettoavkastning av 146,653 kronor 84 öre eller i genomsnitt 5.26 procent. I förenämnda kapital ingå värdet av säterierna och skogsparken Orrevik med tillhoppa 368,700 kronor, därav för säterierna 354,100 kronor och för skogsparken Orrevik 14,600 kronor.

Med de inkomster, som sålunda numera stå till stipendieinrättningens förfogande, kan inrättningen i långt större omfattning, än stiftarinnan får antagas hava förutsett, fylla det ändamål, för vilket donationen blivit gjord. Sålunda utdelades under år 1926 dels stipendier till lärjungar vid läroverk samt till studerande vid universitet och högskolor med tillsammans 61,000 kronor, dels understöd till vetenskapsmän och vetenskapliga institutioner för vetenskapliga och pedagogiska ändamål med sammanlagt 39,850 kronor och dels anslag till läroverk och läroverksbibliotek för undervisningsändamål med 1,900 kronor eller tillhoppa 102,750 kronor, utgörande omkring 70 procent av nettoavkastningen. De egentliga förvaltningskostnaderna hava utgjorts av löner 6,700 kronor, dyrtidstillägg, utom till pensionstagare, 100 kronor samt diverse andra förvaltningskostnader 4,124 kronor 6 öre eller tillsammans 10,924 kronor 6 öre, motsvarande omkring 7.44 procent av nettoinkomsten. Till fondens förökande avsattes i enlighet med föreskrift i den för inrättningen av Kungl. Maj:t fastställda utgiftsstat 20,000 kronor.

Genom årlig avsättning till fondens förökande av ett så stort kapital som 20,000 kronor lära jämväl de ökade anspråk på fondens verksamhet i donationsurkundens syfte, som framdeles möjligen komme att göra sig gällande, kunna i erforderlig omfattning tillgodoses.

För ett tillfredsställande och efter tidsförhållandena lämpat tillgodoseande av donationens syfte synes därför, därest icke utomordentliga, på det ekonomiska livet i allmänhet i starkt deprimerande riktning inverkan händelser inträffa, inrättningens inkomster vara fullt tillräckliga. Ur berörda synpunkt föreligger alltså icke något förhållande, som påkallar säteriernas försäljning.

De skäl, som ur social synpunkt talade för försäljningen av åbohemmanen och skärgårdslägenheterna, föreligga icke heller eller åtminstone icke i tillnärmelsevis samma utsträckning beträffande säterierna. Det antal nya egna hem, som här kan skapas, är icke synnerligen stort, och i de fall, där nuvarande brukare av jorden nedlagt kapital för att därå uppföra egna byggnader, lär nuvarande lagstiftning bereda honom möjlighet att förvärva äganderätt till den jord, han brukar och bebor.

Kuratorerna, som bära ansvaret för, att stipendieinrättningens kapitaltillgångar bliva placerade mot bästa möjliga säkerhet, kunna ingalunda känna sig övertygade om, att ett avhändande av inrättningens sista jordkapital vore ur allmän ekonomisk synpunkt klokt eller ägnat att främja inrättningens bästa. Händelserna under det senaste världskriget ådagalade nämligen, att även de såsom säkrast ansedda värdehandlingar sjönko

i värde högst betydligt eller blevo fullständigt värdelösa. Däremot visade sig jordkapitalet äga icke blott större motståndskraft utan även snabbare förmåga av återhämtning än flertalet andra kapitaltillgångar. Därest sådan värdeförstörande händelse, som världskriget företedde, åter skulle inträffa och beröra vårt land, vore det utan tvivel betryggande för stipendieinrättningen att hava ett större jordkapital att lita till.

Beträffande motionärens beräkningar, rörande såväl det ekonomiska resultatet av en eventuell försäljning av säterierna som ock kostnaderna för upprättandet och årliga underhållet av de föreslagna vilohemr en, ha kuratorerna anfört följande:

»Till en början vilja kuratorerna påpeka, att motionären icke grundat sina beräkningar på verklig undersökning av alla väsentliga, på frågan inverkan omständigheter utan huvudsakligen på lösa antaganden. Om motionären icke så förfarit, hade han säkerligen kommit till ett helt annat resultat, än det motionen utvisar. Åkerjorden samt ängs- och odlingsmarken å båda säterierna omfatta tillsammans en areal av 275.441⁰ hektar. Av åkerjorden hava enligt senaste arrendeuppskattningsinstrument hänförs till första klassen 60.837⁰ har, till andra klassen 51.526⁰ har och till tredje klassen 125.814⁰ har. Den produktiva skogs- och hagmarken utgör för båda säterierna 293.25 har. Avrösningsjorden, produktiva skogs- och hagmarken ej inräknad, samt impedimenterna torde näppeligen hava större värde, än som motsvarar beloppet av kostnaderna för avstyckningen och försäljningen ävensom anläggning av nya vägar med mera, och sannolikt skulle minst hälften av den produktiva skogs- och hagmarken behöva avsättas till naturpark. Om motionärens beräkning av en köpeskilling av 500,000 kronor netto för egendomarna med i motionen angivna undantag vore riktig, skulle således stipendieinrättningen kunna förvänta att såsom köpeskilling erhålla i genomsnitt för åker och äng samt produktiv skogs- och hagmark något mer än 1,180 kronor för hektar. För enbart torpen har motionären beräknat en köpeskilling av sammanlagt 150,000 kronor, som motsvarar ett pris av i genomsnitt 2,000 kronor för hektar åker och äng. Härvid är emellertid att märka, att av de 37 torpen 16 hava boningshus och, utom i ett fall, jämväl ekonomibyggnader, tillhöriga innehavarna, att å 3 torp saknas byggnader samt att åkerjorden till stor del är att hänföra till tredje klassens jord.

Det må synas anmärkningsvärt, att motionären redan nu upptagit frågan om säteriernas försäljning, då en sådan med hänsyn till tiden för nuvarande arrendeavtals giltighet icke skulle kunna påbörjas för Sundsby tidigare än år 1938 och för Åby icke förrän 1941. På grund härav är det också naturligtvis vanskligt att så lång tid i förväg, beräkna, vad försäljningen kan komma att inbringa. Då icke annat uttalats i motionen, får det antagas, att motionären lagt nu gällande jordpriser till grund för beräkningen under antagande, att desamma skola bliva oförändrade intill tiden för försäljningens början. Om så blir förhållandet, anse kuratorerna på grund av här förut lämnade uppgifter angående jordarealen och jordens beskaffenhet samt särskilt med hänsyn till, att vid en eventuell styckning av säterierna de flesta brukningsdelarna komma att antingen helt sakna för jordbruket erforderliga byggnader eller hava byggnader tillhöriga nuvarande brukare, att det av motionären beräknade priset är mycket för högt. Det högsta pris, som under nuvarande, för jordbruk i allmänhet

ingalunda gynnsamma förhållanden skulle kunna erhållas, utgör enligt kuratorernas åsikt 400,000 kronor. På förenämnda kapital kan i betraktande av närvarande läge å penningemarknaden icke beräknas högre avkastning än 4½ procent eller 18,000 kronor för år. För närvarande har stipendieinrättningen av säterierna och dess skogar en årlig bruttoinkomst av omkring 12,000 kronor. Visserligen få från nämnda belopp beräknas avgå kostnader för nybyggnader och bidrag till täckdikning, men även om det belopp, som härför åtgår, antages bliva så högt som 6,000 kronor i genomsnitt för år, återstår i allt fall en nettoinkomst av 6,000 kronor. Detta belopp måste givetvis först avräknas från avkastningen av det vid försäljningen influtna kapitalet, vid vilket förhållande den årliga merinkomsten genom försäljningen bör beräknas till endast 12,000 kronor. Såsom oundgängliga utgifter för vilohemmen kunna här nämnas ränta å nedlagt kapital för behövliga omfattande om- och tillbyggnader å säterierna och för inköp av inventarier, kostnader för underhåll av byggnader och inventarier, brandförsäkringsavgifter, kostnader för bränsle, lyse och tvätt, löner till föreståndarinnor och betjäning inom hemmen samt till trädgårdsmästare och arbetshjälp åt dessa för vidmakthållande av parker och trädgårdar i värdigt skick, kostnader för mathållning för hemmens gäster och den vid hemmen anställda tjänstepersonalen ävensom kostnader för väsentligt ökad bokföring hos stipendieinrättningen. Att stipendieinrättningen för ett belopp av allenast 12,000 kronor icke skulle kunna bestrida alla nu nämnda utgifter, är så uppenbart, att kuratorerna icke torde behöva att med siffror i detalj påvisa det ohållbara i motionärens beräkningar i berörda hänseende. Försäljning av säterierna, ordnad på det sätt, motionären föreslagit, skulle alltså långt ifrån att öka de medel, som nu få användas för i gällande stat angivna ändamål, i stället föranleda, att en icke obetydlig del av sagda medel toges i anspråk för ändamål, som även med en extensiv tolkning av donationsbestämmelserna näppeligen kunna anses ens på indirekt väg främja inrättningens syfte.»

Kuratorerna sammanfatta slutligen sin uppfattning enligt följande:

»Det minne av stiftarinnan, motionären anser komma att skapas genom undantagande från försäljningen av karaktärsbyggnaderna med omgivande parkområden för anordnande av vilohemmen, kan aldrig bliva något verkligt sådant. Endast därigenom att huvudgårdarna bibehållas i ostyckat skick och de skönhetsvärden, som där finnas i riklig mängd, sålunda skyddas mot ödeläggelse, kan ett bestående, stiftarinnan värdigt minne bevaras. Det bör i detta sammanhang erinras, att Margareta Hvitfeldt under större delen av sitt liv bebodde Sundsby säteri men synes även hava vistats någon tid varje år å Åby säteri.

Slutligen vilja kuratorerna framhålla, att försäljningen av säterierna alldeles oavsett, om densamma medförde ökning av stipendieinrättningens inkomster eller icke, skulle komma att framstå såsom ett åsidosättande till det yttersta av stiftarinnans i testamentet tydligt uttalade vilja. Ett sådant förhållande finna kuratorerna vara föga överensstämmande med den pietet, som nuvarande och kommande generationer äro skyldiga att visa stiftarinnan av en av vårt lands största jorddonationer, men desto mera ägnat att i hög grad rubba tilliten till jorddonationers framtida bestånd.

På grund av vad kuratorerna sålunda anført, få kuratorerna på det bestämdaste avråda, att utskottet tillstyrker skrivelse till Kungl. Maj:t i det av motionären angivna syftet.»

Innan utskottet ingår på övervägande av den gjorda framställningen, får utskottet något beröra frågan om riksdagens behörighet på ifrågavarande område. I detta avseende torde få hänvisas till följande av justitiekanslern den 5 juli 1851 i den redan då föreliggande frågan om skatteförsäljning av vissa stipendieinrättningens fastigheter gjort principuttalande av huvudsakligen följande innehåll:

Sannolikt funnes numera icke något väl ordnat samhälle, där lagstiftande eller verkställande makten icke, de jure eller de facto, blivit tillerkänd rättighet att bestämma om och på vad villkor fromma stiftelser finge emottaga och besitta fast egendom, ävensom att i vissa fall och särdeles då nya oförutsedda förhållanden inträffade göra ändring eller rättelse i sådana föreskrifter, som blivit meddelade av personer, vilka genom gåvor eller testamenten lämnat egendom till dylika stiftelser. Den makt, som blivit tillagd myndigheterna i de särskilda samhällen, varest bestämd lag i ämnet funnes, vore emellertid till omfånget ganska olika. I vårt land saknades för de flesta fall nödiga bestämmelser i berörda hänseende, dock antoges, att det i allmänhet vore Konungen, som ägde att i dessa frågor utan medverkan av riksdagen ensam besluta. Detta förhållande inhämtades dels utav ordalagen som blivit begagnade uti de försäkringar varje Svea rikes konung fordom vid sin tronbestigning brukade avlägga, dels därav att i förevarande ämne allmänna författningar samt förklaringar för särskilda fall blivit tid efter annan av Konungen meddelade och utfärdade. Av anförda omständigheter vore klart, att Kungl. Maj:t dittills utövat rättigheten att i frågor av likartad beskaffenhet besluta, och då det icke kunde påstås, att den i berörda avseende följda praxis vore stridande varken mot lag eller något i sakens natur grundat förhållande, syntes därav kunna slutas att även intill dess i grundlagsenlig ordning annorlunda bleve av de lagstiftande makterna bestämt, Konungen ägde utöva en sådan rätt. Men efter antagandet av denna Kungl. Maj:ts höga rätt, återstode att undersöka, om och på vad sätt densamma borde begagnas. För befordrande av gåvor och testamenten till fromma stiftelser syntes följande böra iakttagas, nämligen: att givarens yttrade vilja noggrant efterkommes, så framt densamma icke funnes stridande mot något statens högre ändamål, lag eller goda seder, samt att, om stiftelsen upphörde eller bleve så förändrad, att egendomen ej kunde efter givarens föreskrift begagnas och givaren själv ej heller stadgat, huru i sådant fall med egendomen skulle förhållas, densamma då borde till annat, mot givarens tillkännagivna avsikt närmast svarande ändamål användas.

I detta sammanhang kan även erinras, att landshövdingen Holmquist i sin den 30 november 1900 framlagda utredning rörande stipendieinrättningen uttalade den uppfattningen, att ur *rättslig* synpunkt hinder icke mötte för Kungl. Maj:t att besluta om försäljning av stipendieinrättningens fastigheter. I fråga om lämpligheten av omförmälda försäljning ansåg emellertid Holmquist — under framhållande att sätesgårdarna Sundsby och Åby utgjorde så att säga det *principala* i donationen — det utan tvivel *alldeles säregna omständigheter* skulle inträffa för att Kungl. Maj:t med begagnande av sin höghetsrätt skulle nödgas i fråga om dessa båda sätesgårdar vidtaga försäljningsåtgärder för att upprätthålla det med stiftelsen avsedda huvudsyftet eller tillgodo-seendet av den studerande ungdomens bästa.

Av den Hvitfeldtska stipendieinrättningens fordom omfattande jordbesittningar återstår numera allenast en ringa del, sätesgårdarna Sundsby och Åby. Motionen avser, att jämväl dessa gårdar skulle till största delen försälgas.

På sätt framhållits vid tidigare överbäganden av samma fråga torde särdeles starka skäl krävas för att motivera en så omfattande åtgärd. Tydligen ligger frågan nu annorlunda till än vid de tidigare försäljningarna, ty stipendieinrättningen var då i starkt behov av att genom dessa försäljningar få sina inkomster ökade; nu däremot disponerar inrättningen över inkomster, som sätta den i stånd att väl fylla sitt ändamål.

Utskottet har därför icke ansett sig kunna förorda så omfattande åtgärder, som motionären ifrågasatt. Det har likväl syntts utskottet sannolikt, att från ifrågavarande sätesgårdar kunna försälgas åtskilliga lägenheter och torp utan att egendomarnas karaktär därigenom skulle avsevärt förändras. Härvid torde närmast komma i betraktande sådana områden, som äro mera avlägset belägna i förhållande till huvudgårdarna. Då det synes obestridligt, att stor efterfrågan på jord råder i dessa trakter, men att tillgången därav är särdeles knapp, anser utskottet behjärtansvärt, att åtgärder vidtagas för att försäljningar av nu berörda slag må komma till stånd. Utskottet anser sig därför böra förorda åtgärder i dylikt syfte.

Under åberopande av det anförda får utskottet hemställa,

att riksdagen i anledning av motionen II: 204 måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville vidtaga åtgärder i syfte att, i den mån så lämpligen kan ske utan att egendomarna mista sin egentliga karaktär, försäljning av torp och lägenheter må äga rum från kungl. och Hvitfeldtska stipendieinrättningens sätesgårdar Sundsby och Åby.

Stockholm den 10 maj 1928.

På jordbruksutskottets vägnar:

C. J. JOHANSSON.

Vid detta ärendes slutbehandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Sederholm, Nilsson i Kabbarp, Linders, Andersson i Fältenborg, Boberg, Sjöblom, Lundell och Alexander Nilsson* samt

från andra kammaren: herrar *Johansson i Uppmälby, Olsson i Broberg, Uddenberg, Carlström, Hedlund i Häste, Vahlstedt, Lindgren och Adler.*

Reservation

av herrar *Sederholm, Boberg, Lundell, Olsson* i Broberg, *Alexander Nilsson* och *Hedlund* i Häste, som ansett, att utskottets utlåtande bort hava följande lydelse:

»Av den Hvitfeldtska stipendieinrättningens fordom omfattande jordbesittningar återstår numera allenast en ringa del, sätesgårdarna Sundsby och Åby. Motionen avser, att jämväl dessa gårdar skulle till största delen försälas.

På sätt framhållits vid tidigare övervägande av samma fråga torde särdeles starka skäl krävas för att motivera en dylik åtgärd. De redan skedda försäljningarna av åbohemman och skärgårdslägenheter torde ingalunda — såsom motionären synes vilja göra gällande — vara härutinnan prejudicerande. Den omständigheten, att stipendieinrättningen genom sagda försäljningar erhållit inkomster, som sätta den i stånd att väl fylla sitt ändamål, torde fastmera tala för att ytterligare avsteg från föreskrifterna stiftarinnans testamente icke nu böra äga rum. Icke heller synes i här förevarande fall kunna åberopas sociala synpunkter av den räckvidd och beskaffenhet, att riksdagens ingripande skulle kunna anses påkallat.

Utskottet kan alltså icke förorda motionärens framställning. Denna utskottets ståndpunkt innebär emellertid icke, att utskottet skulle anse att varje försäljning från ifrågavarande gårdar för all framtid bör förhindras. På sätt kuratorerna erinrat torde redan nu föreligga möjligheter för sådana lägenhetsinnehavare å gårdarna, som själva nedlagt kapital på bebyggelse, att med tillhjälp av gällande lagstiftning (ensittarlagen) få förvärva äganderätt till den jord, de bruka och bebo. Det torde emellertid icke vara otänkbart att även i andra fall — på avlägsnare områden — någon ytterligare försäljning skulle kunna äga rum utan att väsentligen ändra den karaktär, gårdarna av ålder ägt. Undersökning i sist berörda avseende torde lämpligen kunna äga rum i samband med de åtgärder i övrigt, som torde bliva behövliga, då nuvarande arrendekontrakt utlöpa. Utskottet vill emellertid erinra, att så icke sker förrän 1938 för Sundsby och 1941 för Åby.

Under åberopande av det anförda får utskottet hemställa,

att motionen II:204 icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.»